

**ผลและประโยชน์ของการวิเคราะห์พื้นที่ในการถ่ายทอด
วิธีการปลูกถั่วลิสงหลังนาในจังหวัดขอนแก่น
AREA ANALYSIS AS A TOOL IN TRANSFERRING PEANUT
AFTER RICE IN KHON KAEN AREAS**

อรรถชัย จินตะเวช^{1/}

บทนำ

การทำความเข้าใจสภาพพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาการเกษตร เป็นเรื่องที่สำคัญ และมีผลช่วยให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่น่าเสียดายว่า วิธีการและแนวทางในการวิเคราะห์สภาพพื้นที่ เพื่อให้ทราบปัญหาแท้จริงนั้นยังไม่แพร่หลาย และยังคงจำกัดอยู่ในวงแคบ นอกจากนี้ยังไม่มีขั้นตอนและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนที่บุคคลากรทุกสาขาวิชาสามารถปฏิบัติได้ และมีผลต่อการชี้แนวทางการวิจัยในสาขานั้น ๆ เอกสารฉบับนี้มีจุดประสงค์ในการที่จะแสดงให้เห็นวิธีการ และผลประโยชน์ของการวิเคราะห์สภาพพื้นที่ ตามแนวทางการวิเคราะห์สภาพชนบทอย่างเป็นระบบ และได้ใช้วิธีการการวิเคราะห์แบบเร่งด่วน RRA^{2/} ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งในโครงการร่วมมือระหว่างกรมส่งเสริมการเกษตรและมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นกิจกรรมที่พยายามเข้าใจสภาพพื้นที่แต่ละหมู่บ้านในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อสามารถพิจารณาเอาเทคโนโลยีไปทดสอบได้อย่างเหมาะสม

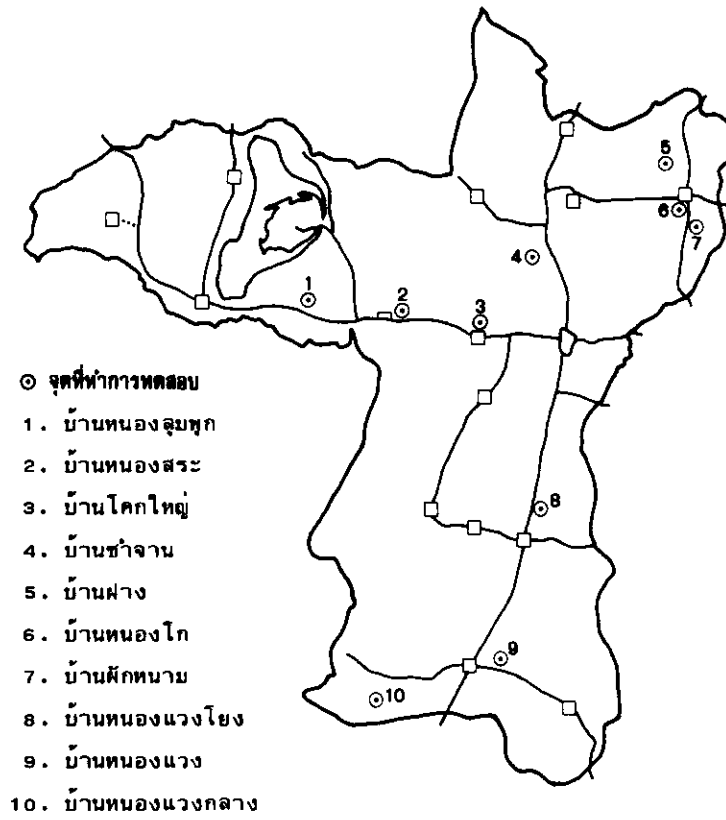
ตอนต้นของเอกสารได้กล่าวถึงแนวคิดและวิธีในการวิเคราะห์พื้นที่ของโครงการร่วมมือและเสนอผล ซึ่งมีส่วนช่วยที่งานตัดสินใจคัดสรรปริมาณแปลงทดสอบ และความเข้มข้นของกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละหมู่บ้าน ตอนที่ท้ายของเอกสาร ได้สรุปบทบาทของการวิเคราะห์พื้นที่ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการพัฒนางานวิจัยของระบบการทำฟาร์ม

พื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่ 10 หมู่บ้าน 6 ตำบล 6 อำเภอ จังหวัดขอนแก่น (รูปที่ 1) ซึ่งถูกคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ทดสอบวิธีการปลูกถั่วลิสงหลังนา โดยยึดความชื้นในดินและน้ำฝน ทั้ง 10 หมู่บ้าน มีความแตกต่างกันในลักษณะภูมิประเทศ ขนาดของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร วิธีการประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม และความชื้นในดินหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว

^{1/} ภาควิชาพืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{2/} ลู่เกสินี ลู่ธีระ 2528. การประเมินสภาพชนบทอย่างเร่งด่วนโดยใช้วิธีการ Rapid Rural Appraisal (RRA) เอกสารเสนอในการสัมมนาเรื่อง ระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 2 3-5 เมษายน 2528 มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รูปที่ 1. แสดงจุดที่ทำการทดสอบตัวลึ่งหลังนาในจังหวัดขอนแก่น ปี 2527/28

ทำไมจะต้องวิเคราะห์พื้นที่?

ถ้าพิจารณาตามขั้นตอน FSR/E การวิเคราะห์พื้นที่ครั้งนี้ จัดอยู่ในช่วงการบรรยายสภาพของพื้นที่ที่โครงการวิจัยระบบการบำบัดน้ำจะเข้าทำการศึกษาทดลอง (Site description stage) แต่การวิเคราะห์ของทีมงาน มย. ครั้งนี้ มีจุดประสงค์ที่จะทำความเข้าใจสภาพพื้นที่นาและลักษณะความชื้นในดินหลังการเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อทราบศักยภาพของการปลูกถั่วลิสงหลังการเก็บเกี่ยวข้าว นอกจากนี้ยังนำเอาความเข้าใจดังกล่าวมาจัดสรรขนาดและปริมาณงานทดลองที่ควรจะมีอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน โดยพิจารณาตามสภาพกายภาพ ชีวภาพ และสังคมเศรษฐกิจของเกษตรกรเป็นหลัก ซึ่งจะได้เห็นชัดในโอกาสต่อไป

วิเคราะห์อย่างไร?

เป็นที่ทราบกันดีว่า เกษตรกรไทยดำรงชีพและประกอบอาชีพเกษตรกรรมภายใต้เงื่อนไข และปัจจัยที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ และแตกต่างกันในแต่ละครัวเรือน เกษตรกรมีการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีระเบียบและเป็นระบบ ซึ่งเหมาะสมตามสภาพของแต่ละครัวเรือน พิจารณาเฉพาะระบบเกษตรกรรม เห็นได้ชัดว่า เป็นผลมาจากปัจจัยทั้งภายนอก และภายในครัวเรือน ปัจจัยเหล่านี้สามารถแบ่งเป็นปัจจัยกายภาพ ชีวภาพ และสังคมเศรษฐกิจ แต่ละส่วนนั้นมีบางปัจจัยที่เกษตรกรสามารถจะจัดการได้ บางปัจจัยจัดการไม่ได้ การวิเคราะห์ครั้งนี้ พยายามทำความเข้าใจว่าเกษตรกรแต่ละระดับ (จน ปานกลาง และรวย) มีการจัดสรรทรัพยากรอย่างไร มีการตัดสินใจประกอบกิจกรรมอย่างไรบ้าง

1. วิธีการวิเคราะห์ ใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่มีอยู่ทั้งระดับตำบลและหมู่บ้าน ประกอบการศึกษาในระดับดังกล่าว รวมทั้งการสัมภาษณ์เกษตรกรในแต่ละหมู่บ้าน การสัมภาษณ์ใช้วิธีการ RRA การวิเคราะห์แต่ละหมู่บ้านใช้เวลาประมาณ 1 วัน โดยมีเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง กรมส่งเสริมการเกษตร และนักวิจัยโครงการวิจัยระบบการบำบัดน้ำ แต่ละหมู่บ้านมีจำนวนบุคคลากรเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ 4-8 คน หลังการสัมภาษณ์เกษตรกรแล้ว นำข้อมูลสรุปเพื่อให้ได้ภาพรวมของหมู่บ้าน เน้นการปลูกพืชหลังนาในรูปแบบต่าง ๆ ของเกษตรกร และศักยภาพของการปลูกถั่วลิสงหลังการเก็บเกี่ยวข้าว โดยสรุปวิธีการวิเคราะห์นี้ยึดหลักง่าย และรวดเร็วถูกต้อง กล่าวคือ ใครก็ทำได้ ถ้ามีเวลา (1 วัน - 1 สัปดาห์) มีดินสอ ปากกา กระดาษสำเนาสำเนา และพยายามทำตัวเป็นผู้เรียนจากเกษตรกร

2. แนวทางในการวิเคราะห์ ข้อมูลทุติยภูมิส่วนใหญ่สามารถให้ภาพรวมของระดับตำบลได้ดีพอสมควร โดยเฉพาะแผนที่ภูมิประเทศมาตราส่วน 1:50,000 และข้อมูลจากสมุดเล่มเหลืองประจำตำบล แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ ส่วนใหญ่พยายามทำความเข้าใจ และทำความเข้าใจกับพื้นที่โดยกลุ่มที่จะเข้าทำการวิเคราะห์ ประกอบคำบรรยายเสริมของเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบล หลังจากนั้นกลุ่มผู้ทำการวิเคราะห์ทั้งหมดจะเข้าทำการสัมภาษณ์เกษตรกร โดยพยายามให้ได้ภาพรวมของหมู่บ้าน โดยใช้แนวการแบ่งปัจจัยต่าง ๆ เป็น 3 ปัจจัย ได้แก่

2.1 สภาพกายภาพของหมู่บ้าน (physical characteristics) เป็นสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างน้อย เกษตรกรไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสภาพนี้ได้มากนัก แต่อาจจะมีการจัดการเข้ามาช่วยเหลือ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในขั้นนี้ หมายถึง

ก) สภาพภูมิประเทศของหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบสูง มีลูกคลื่น หรือที่ราบน้ำท่วมมีขนาดประมาณเท่าไร อยู่บริเวณไหนของหมู่บ้าน รวมทั้งแหล่งน้ำที่เกษตรกรใช้ในการอุปโภค บริโภค และเพื่อการเกษตร

ข) สภาพภูมิอากาศ เน้นสภาพฝน ซึ่งพยายามตามย้อนหลัง 2-3 ปี เพื่อประกอบการวิเคราะห์สภาพเกษตร โดยเฉพาะการปรับตัวของเกษตรกรต่อสภาพฝนที่เปลี่ยนแปลง เน้นสภาพผลิตพืชในปีต่าง ๆ กัน

ค) สภาพดินเพื่อการเกษตร พยายามทำความเข้าใจว่า ลักษณะดินเป็นดินทราย ดินเหนียว มีดินเค็มหรือไม่ รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินตามความเห็นของเกษตรกร

ง) สิ่งสาธารณูปโภค เช่น ถนนที่เกษตรกรใช้เป็นเส้นทางคมนาคมส่งสินค้าเกษตร ระบบไฟฟ้า และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

2.2 สภาพชีวภาพของหมู่บ้าน (biological characteristics) เป็นองค์ประกอบของระบบการผลิตเกษตรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านปฏิบัติอยู่ ได้แก่

ก) ระบบการผลิตพืช ชนิดพืช วิธีการดูแลรักษา ช่วงระยะเวลาปลูก ผลผลิตและเหตุผล ในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เน้นความสัมพันธ์ของระบบพืชกับสภาพกายภาพ เช่น เกษตรกรปลูกข้าวเบาในที่นาดอนและข้าวอายุหนักในกลุ่มจรุงหรือไม่ มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร ทำไม เป็นต้น ส่วนใหญ่พยายามให้ ได้ปฏิทินการปลูกพืชของเกษตรกรทั้งหมู่บ้าน

ข) ระบบการผลิตสัตว์ ทำความเข้าใจ เช่นเดียวกับระบบผลิตพืช

ค) ปัญหาในการผลิต เช่น โรคแมลงศัตรูพืช น้ำท่วม และฝนแล้ง เป็นต้น

2.3 สภาพสังคมและเศรษฐกิจ (socio-economic characteristics) เป็นปัจจัยที่มีส่วนมากในการพัฒนาการเกษตร โดยทั่วไปกลุ่มพยายามทำความเข้าใจสภาพดังต่อไปนี้

ก) สภาพสังคมในหมู่บ้าน เกษตรกรมีความเป็นอยู่อย่างไร มีทัศนคติในการครองชีพอย่างไร มีการตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมการเกษตรอย่างไร สภาพการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีลักษณะเป็นอย่างไร

ข) วัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น ความเชื่อที่จะไม่ทำการไถนาในวันพระ หรือวันที่มีงานบุญประเพณี หรือประเพณีการเก็บเกี่ยวข้าวที่ต้องมีพิธีทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง

ค) สภาพตลาดผลผลิตเกษตร

ง) ประวัตินโยบายการเกษตรของหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นพัฒนาการเกษตร การถ่ายทอดและการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตเกษตรได้

ผลการวิเคราะห์^{2/}

ผลการวิเคราะห์อย่างละเอียดรายหมู่บ้าน มีในเอกสารของโครงการ เรื่อง รายงานการวิเคราะห์ระบบเกษตรกรรมหมู่บ้านในโครงการร่วมมือฯ ในเอกสารฉบับนี้ จะสรุปผลการวิเคราะห์ที่มีส่วนช่วยให้กลุ่มทำงาน สามารถจัดสรร และวางแผนการปฏิบัติงานทดสอบถั่วลิสงหลังนาร่วมกับเกษตรกรใน 10 หมู่บ้าน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตารางที่ 1 สรุปภาพรวมของแต่ละหมู่บ้าน

^{1/} ส่วนหนึ่งของรายงานโครงการย่อย-โครงการร่วมมือระหว่างกรมส่งเสริมการเกษตร และมหาวิทยาลัยขอนแก่น สค. 27 - กค. 28 (อรุณชัย จินตะเวช และคณะ 2529. กาลังอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์)

ตารางที่ 1. (ต่อ)

หมู่บ้าน	สภาพพื้นที่	สภาพดิน	สภาพฝน	พืชหลัก		ระบบผลิตสัตว์	จำนวนแปลงสัตว์	สภาพสังคม
				ฝน	แล้ง			
ศาลาคน อ.เมือง	พท.ลูกคลื่นลอนตื้น	ทราย	ฝนแล้ง 1 ใน 5 ปี	ข้าว/มัน/อ้อย	พืชผัก ความชื้นดีทั้งหมู่บ้าน	มีบางครัวเรือนเลี้ยงวัว	15	อยู่แยกกันเป็นกลุ่มมีปัญหาเรื่องผู้นำ
บ้านฝาง อ.กระนวน	พท.ลูกคลื่นลอนตื้น	ทราย ร่วน	ฝนแล้ง 2 ใน 5 ปี	ข้าว/อ้อย/มัน	พืชผัก/มันเทศ ความชื้นดีบางจุด	มีบางครัวเรือนเลี้ยงวัว	3	เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ อยู่รวมกันเป็นกลุ่มมาก่อนดี
หนองโก อ.กระนวน	พท.ค่อนข้างราบ มีคลองระบายน้ำเสีย	ทราย ร่วน	ฝนแล้ง แต่มีน้ำเสียที่ระบายออกมา	ข้าว/อ้อย	ข้าวโพด/แตง ความชื้นดี	มีน้อย	5	เป็นที่ตั้งของอำเภอ สงคราม แยกเมือง
ฝักพาม อ.กระนวน	พท.ลูกคลื่นมีหนองน้ำ	ร่วนปน ทรายบาง จุดเหนียว	ฝนแล้ง 2 ใน 5 ปี	ข้าว/ปอ/อ้อย	พืชผักรอบหนอง ความชื้นดีรอบบริเวณหนอง	มีบางครัวเรือนเลี้ยงวัว	2	อยู่ใกล้ที่ตั้งอำเภอ อยู่แยกเป็นกลุ่ม ๆ

1. แนวทางของการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านโคกใหญ่ ตำบลบ้านฝาง อำเภอบ้านฝาง มีศักยภาพในการผลิตพืชฤดูแล้งค่อนข้างสูงทั้งแบบที่ใช้น้ำ และใช้ความชื้นในดินหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ในประเด็นหลังพบว่า เป็นจุดที่น่าสนใจมาก เนื่องจากดินมีความชื้นสูง และสามารถดูดบ่อน้ำดินขนาดลึกไม่เกิน 2 เมตร ในช่วงเดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ (มีการปลูกงา และปอแก้วควินา ช่วงต้นปี 2527 โดยอาศัยความชื้นเพื่อการเตรียมดิน) พื้นที่ที่จะปลูกมีความชื้นสูงมากในฤดูแล้ง และเกษตรกรไม่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากเขาค้นเคยกับการปลูกข้าวโพดแบบใช้น้ำรด อย่างไรก็ตาม บัณฑิตที่จะมีส่วนต่อการขยายพื้นที่ปลูกถั่วลิสงหลังนาโดยใช้ความชื้นในดินมีอยู่หลายปัจจัย เป็นต้นว่า

1.1 ราคาถั่วลิสง ต้องเป็นที่ดึงดูดใจเกษตรกร และต้องสามารถแข่งขันกับพืชเดิมที่เกษตรกรปลูกอยู่คือ ข้าวโพดข้าวเหนียว และเห็ดฟาง อย่างไรก็ตามทั้งข้าวโพดข้าวเหนียว และเห็ดฟาง เป็นพืชที่เกษตรกรจะต้องรับขายล้นไม่ล้นสามารถเก็บไว้ได้นาน ถั่วลิสงจึงอาจมีแนวทางในการขยายพื้นที่ปลูกได้มากพอสมควร นอกจากนี้การปลูกถั่วลิสงไม่จำเป็นต้องดกน้ำรด เช่นเดียวกับข้าวโพดข้าวเหนียว และเห็ดฟาง

1.2 ตามคำบอกเล่าของเกษตรกร เลียนดินจะเป็นปัญหาและอาจจะเข้าทำลายผักถั่วลิสง

1.3 แรงงานที่จะใช้ในการเตรียมดิน อาจจะมีปัญหาเนื่องจากเกษตรกรมีการปลูกข้าวโพด และเห็ดฟาง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกษตรกรคุ้นเคยอยู่มาก นอกจากนี้ในช่วงดังกล่าวเกษตรกรมีกิจกรรมเก็บเกี่ยวข้าว ซึ่งจะต้องเก็บเกี่ยวพร้อมทั้งนวดข้าวให้เสร็จเรียบร้อยก่อนจึงจะสามารถไปประกอบกิจกรรมอื่น ๆ ได้ ดังนั้น ต้องใช้ความพยายามสูงมากที่จะทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในระบบการผลิตถั่วลิสงหลังนา ซึ่งต้องเริ่มลงมือทันทีที่เกี่ยวข้อง นั่นคือ ลงมือเกี่ยวตอซังข้าว และไถเตรียมดินปลูกถั่วลิสง ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาประมาณปลายเดือนพฤศจิกายน ต่อต้นเดือนธันวาคม

การที่จะปลูกถั่วลิสงหลังนาร่วมกับเกษตรกรในปี 2527/28 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นการทดสอบทั้งการส่งเสริมเท่านั้น เหตุที่ต้องเริ่มต้นด้วยการทดสอบเสียก่อนที่จะทำการส่งเสริม เพื่อที่จะพยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ออกมาให้เด่นชัด และพยายามหาวิธีแก้ปัญหาเหล่านั้นก่อนที่จะเผยแพร่ระบบหรือวิธีการไปสู่เกษตรกรโดยส่วนรวม

2. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านผักหนาม ตำบลหนองสูงใหญ่ อำเภอกระนวน ในแง่พื้นที่ที่เหมาะสมในการปลูกถั่วลิสงหลังนา โดยอาศัยความชื้นในดินนั้น พบว่ามีเพียงพื้นที่ด้านทิศเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน นอกนั้นเป็นพื้นที่มีดินลูกรังอยู่มาก ไม่สามารถทำการปลูกได้ เนื่องจากดินมีความชื้นน้อยมากในช่วงปลายฤดูฝน

จากการวิเคราะห์ระบบเกษตรกรรมในหมู่บ้าน พบว่า การปลูกถั่วลิสงหลังนาจะเป็นทางเลือกอีกแนวทางหนึ่งสำหรับเกษตรกรในหมู่บ้าน แต่ต้องเป็นพื้นที่ที่มีความชื้นค่อนข้างสูง และการใช้พื้นที่ดังกล่าวพบว่าสามารถจะใช้พื้นที่ของเพื่อนบ้านได้ แม้ว่าเกษตรกรรายนั้น ๆ จะไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสม เนื่องจากสภาพสังคมของหมู่บ้านเป็นแบบพี่น้อง สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีแนวโน้มว่าจะมีอิทธิพลต่อการปลูกถั่วลิสงหลังนาในระยะแรก ๆ ได้แก่

2.1 การรับจ้างทั้งในและนอกหมู่บ้าน และช่วงเวลาจ้างจะตรงกับระยะเวลาเริ่มต้นของการปลูกถั่วลิสงหลังนา การที่เกษตรกรไปรับจ้างนั้น สามารถทำเงินสดได้ในปริมาณที่แน่นอนและคงที่ เช่น ถ้าวัว 1 คันรับจ้าง 1 คน สามารถทำเงินสดได้ในปริมาณที่แน่นอน และคงที่ เช่น ครว 1 คันรับจ้าง 2 คน สามารถทำเงินสดเข้าครัวเรือนได้วันละ 60 บาท (เดือนละ 1,800 บาท) ซึ่งเป็นรายได้ที่แน่นอน เมื่อเทียบกับการปลูกถั่วลิสงหลังนาที่มีอัตราความเสี่ยงมากกว่าการรับจ้าง

2.2 การเลี้ยงวัว-ควาย ของเกษตรกรในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวข้าว เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยตามทุ่งนา ดังนั้นการปลูกถั่วลิสงหลังนาจึงต้องการการดูแลในส่วนนี้เพิ่มเติมอีกเช่นกัน

2.3 ปัญหาการตลาด เกษตรกรเคยปลูกถั่วลิสงในฤดูฝนเป็นเวลานานมาแล้ว และได้เลิกล้มไปเนื่องจากเพราะราคาไม่ดี และหาแหล่งขายได้ยาก ดังนั้นการขยายพื้นที่เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่เกษตรกรรายย่อยนั้นต้องคำนึงถึงส่วนนี้ด้วย

3. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านฝาง ตำบลบ้านฝาง อำเภอกระนวน เนื่องจากหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว เกษตรกรทำกิจกรรมการเกษตรลดน้อยลง เกษตรกรบางส่วนอาจทำการปลูกพืชผักไว้บริโภค เช่น ข้าวโพด ยาลูบ และพืชผัก (ผักชี ผักกาด มะเขือ พริก หอม กระเทียม) โดยทั่วไปเริ่มปลูกตั้งแต่เดือนตุลาคม ในบริเวณอ่างเก็บน้ำและในพื้นที่ที่มีบ่อน้ำตื้น เกษตรกรบางส่วนไปรับจ้างตัดอ้อยและขุดมันสำปะหลัง โดยเฉพาะอ้อยจะเริ่มตัดประมาณตุลาคมเรื่อยไปจนถึงเมษายน ในปีนี้อ้อยราคาดี/ความต้องการแรงงานในช่วงนี้จะสูง เนื่องจากบริเวณนี้มีนายทุนจากอำเภอหน้าพองและอำเภอกระนวนมาซื้อที่ทำการปลูกอ้อยจำนวนมาก บางรายมีถึง 500-1,000 ไร่ ประกอบกับการขายอ้อยต้องมีระบบโควตา ดังนั้นช่วงเก็บเกี่ยวเป็นช่วงที่รับแรง ส่วนมากทุกคนต้องจ้างแรงงานมาช่วย แต่ในปีนี้อ้อยและมันสำปะหลังตกต่ำมาก เกษตรกรไม่มีกิจกรรมใดที่จะทำ (การปลูกพืชผักก็ปลูกได้เฉพาะในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำเท่านั้น)

หากพิจารณาในการนำเอาถั่วลิสงมาปลูกในหมู่บ้านนี้หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวนั้น โดยพิจารณาตามความเหมาะสมด้านกายภาพ ระบบการเพาะปลูกและกิจกรรมอื่น ๆ ของเกษตรกรในปัจจุบัน ก็มีแนวโน้มว่าน่าจะเป็นไปได้ กล่าวคือ

3.1 เจาะนโยบายทางกายภาพ จากการสอบถามปรากฏว่า พื้นที่บางส่วนมีความชื้นเพียงพอที่จะทำการปลูกถั่วลิสงหลังนาได้ ซึ่งพื้นที่นี้เกษตรกรเคยปลูกข้าวโพด และยาลูบพื้นเมืองได้ในช่วงเดือนมกราคม ประกอบกับจากการสำรวจพื้นที่เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2527 พบว่ามีเกษตรกรบางรายที่ปลูกข้าวโพดและยาลูบ โดยอาศัยความชื้นในดินที่เหลืออยู่ในปริมาณพอสมควร คาดว่าบริเวณนี้จะสามารถปลูกพืชหลังเก็บเกี่ยวข้าว โดยอาศัยความชื้นในดินได้จะเป็นบริเวณใกล้อ่างเก็บน้ำ คลอง และบริเวณน้ำซึ่งเหนืออ่างเก็บน้ำ

3.2 เจาะนโยบายสังคมจากข้อมูลเบื้องต้นอาจพิจารณาได้ว่า ถั่วลิสงหลังน่าน่าจะเข้ามาได้ เพราะถ้าดูกิจกรรมการเพาะปลูกขณะนี้ เกษตรกรไม่มีกิจกรรมเพาะปลูกสิ่งมีชีวิตอื่นใดที่นำดินที่ปล่อยว่างไว้ไม่ทำอะไร โดยเฉพาะในขณะนี้อ้อยและมันสำปะหลังราคาตกต่ำ และเกษตรกรบางรายได้ให้ความเห็นว่า ถ้ามีการทดลองปลูกถั่วลิสงหลังนาก็จะทำถึงจะได้ผลหรือไม่ก็ตาม เพราะต้องการทดลองทำดูขณะที่ยังไม่ทำอะไรจะทำ

3.3 อย่างไรก็ตาม ควรพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการปลูกถั่วลิสงระยะยาว อาจมีข้อจำกัด กล่าวคือ กรณีที่ราคาอ้อยและมันสำปะหลังดี โดยเฉพาะอ้อยเกษตรกรอาจมีทางเลือกอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การรับจ้างตัดอ้อย เนื่องจากมีการจ้างงานตั้งแต่ช่วงตุลาคม-เมษายน ซึ่งช่วงนี้เป็นช่วงขาดแคลนแรงงานมาก (เกษตรกรระบุว่ารายได้จากการรับจ้างในช่วงนี้เป็นเงินถึง 4,000 บาท) อีกประการหนึ่งคือ ควรคำนึงปัญหาด้านตลาด เพราะถ้าเกษตรกรปลูกได้ผลก็จะมีมีการปลูกกันจำนวนมาก และที่สังเกตบ้านนี้ทำการปลูกถั่วลิสงหน้าฝนเกือบทุกครัวเรือน แต่ปลูกเล็กน้อยเพื่อบริโภค ซึ่งสาเหตุหนึ่งคงเป็นเรื่องตลาดนั่นเอง ที่ทำให้ไม่สามารถขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มได้ จึงเป็นประเด็นที่น่าจะสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้ง

4. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอกระนวน เนื่องจากดินบริเวณลุ่มน้ำของหมู่บ้านมีความชื้นในปลายฤดูฝนสูง ดินลักษณะนี้ครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ เกษตรกรที่ให้สัมภาษณ์คิดว่า การปลูกถั่วลิสงหลังนาคงจะได้ผลดี และถ้าได้ผลดีคุ้มค่า ก็เชื่อว่าเกษตรกรในบริเวณนี้ ซึ่งเป็นคนที่มีความขยันขันแข็งอยู่แล้ว คงจะปลูกถั่วลิสงในปีต่อ ๆ ไปอย่างแน่นอน ข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ บริเวณนี้สามารถขุดบ่อน้ำตื้นในช่วงหน้าแล้งได้ อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่ร่วมมืออยากจะปลูกทดลองน้อย ๆ ก่อน ถ้าปลูกได้ผลดีจึงจะขยายเนื้อที่ อย่างไรก็ตาม แรงงานที่ใช้ปลูกเขาคิดว่าจำเป็นต้องจ้างทั้งการไถและการปลูก และคาดว่าจะมีความลำบากใจในการตัดต่อซึ่งออกเพราะต้องใช้แรงงานมาก เป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรที่จะปลูกนั้นต้องการปลูกถั่วในบริเวณที่ดินไม่ตี เพราะทราบว่าถั่ว เป็นพืชบำรุงดิน บริเวณที่ปลูกถั่วปีต่อปี ข้าวที่ปลูกคงจะงามขึ้นกว่าเดิม

ส่วนทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีบางแห่งเท่านั้นที่ดินมีความชื้นดี ด้านทิศเหนือและตะวันตก ดินจะไม่ชื้นหลังการเก็บเกี่ยวข้าว อย่างไรก็ตามผู้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อสังเกตว่าอาจจะปลูกถั่วลิสงได้ ถ้าปลูกตามข้าวพันธุ์เบาและรีบปลูกก่อนที่ดินจะแห้ง

ประสบการณ์ในการปลูกถั่วลิสงของชาวบ้านพอจะมีอยู่บ้าง แต่เป็นถั่วลิสงที่ปลูกในฤดูฝน เกษตรกรบางรายเคยปลูกแต่ต้องเลิกเพราะที่ไร่น้ำห่างจากหมู่บ้านไม่มีเวลาไปดูแล จึงถูกขโมยเป็นส่วนมาก คิดดูแล้วไม่คุ้มจึงเลิกปลูก

5. แนวทางการปลูกพืชในฤดูแล้งของบ้านหนองแวงโอง ตำบลในเมือง อำเภอบ้านไผ่ ประมาณ ๒ 2520 เกษตรกรเล่าว่า มีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ท่าพระ) ได้ทำการทดลองปลูกพืชฤดูแล้งรอบ ๆ หนองน้ำโดยใช้เครื่องสูบน้ำในการเตรียมดิน ได้แก่ ถั่วลิสง ข้าวโพด ถั่วฝักยาว ซึ่งได้ผลดีพอสมควร และทางท่าพระยินดีให้เกษตรกรยืมเครื่องสูบน้ำ แต่หลังจากนั้นเกษตรกรก็ไม่มีการปลูกพืชต่อไปอีก ทั้งนี้เพราะเกษตรกรที่ไม่ได้ปลูกพืชต้องการน้ำไว้ใช้ในการเลี้ยงโค คิดว่าการปลูกพืชจะเป็นการแย่งน้ำจากสัตว์ อย่างไรก็ตาม บริเวณนี้ก็มีแนวโน้มนำมาปลูกพืชในฤดูแล้งได้ เช่น การปลูกถั่วลิสงหลังนา แต่จะต้องมีการเตรียมดินอย่างดี

6. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้งของบ้านหนองแวงกลาง ตำบลโคกสูง อำเภอพล จากการสอบถามเกษตรกรทราบว่า หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ยังไม่มีการใช้พื้นที่ทำการปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่งแต่อย่างใด คงใช้เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงวัว-ควายเท่านั้น ในปีที่แล้ว (2526) มีเกษตรกรรายหนึ่งได้ทำการทดลองปลูกถั่วลิสงหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าว ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายน ในบริเวณพื้นที่นาตอนประมาณ 0.5 งาน โดยจะทำการตัดต่อซึ่ง ทำการไถ 2 ครั้ง แล้วคราดใช้ไม้ทำหลุมลึก 2 นิ้ว หยอดเมล็ด 2-3 เมล็ดต่อหลุมแล้วกลบดิน หลังจากปลูกเสร็จจะทำการล้อมรั้ว เพื่อป้องกันวัว-ควายเข้าทำลาย ทำการค้ำหญ้าหลังจากปลูกไปแล้วประมาณ 15 วัน และจะทำการเก็บเกี่ยวในเดือนกุมภาพันธ์ สำหรับผลผลิตไม่ทราบแน่ชัด เนื่องจากได้มีคนไปถอนมาต้มกินโดยไม่ได้ขออนุญาต ผลผลิตจึงเหลือเก็บเกี่ยวได้ไม่ครบ 0.5 งาน แต่เกษตรกรส่วนนี้ก็พอใจในผลผลิตและประมาณเดือนกรกฎาคม 2527 เกษตรกรรายนี้ก็ได้ทดลองปลูกถั่วลิสงในบริเวณที่ล้อมรอบ ๆ บ้าน ประมาณ 1 งาน ขณะที่สัมภาษณ์กำลังเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรกล่าวว่ามีปัญหาเรื่องเลี้ยงดิน

เกษตรกรหลายรายมีความเห็นว่า เนื้อที่นาตอนหลังจากทำการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว อาจใช้เป็นพื้นที่ปลูกถั่วลิสงได้ เนื่องจากดินมีความชุ่มชื้นพอ แต่มีเงื่อนไขว่า ผู้ปลูกจะต้องทำการล้อมรั้วกันวัว-ควาย ไม่ให้เข้าไปทำลายต้นถั่ว (เนื่องจากหลังจากเกี่ยวข้าวเกษตรกรส่วนใหญ่มักจะปล่อยวัว-ควาย ไปเลี้ยงอยู่ในนา)

จากการสังเกตพบว่า ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของเกษตรกรในหมู่บ้านนี้มีส่วนคล้ายกับการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านโคกบุญ อำเภอประจักษ์ จังหวัดสุรินทร์ คือมีบริเวณพื้นที่รอบ ๆ บ้าน ที่ล้วนมีลักษณะดินเหมาะสม ประกอบกับอยู่ใกล้บ้านของเกษตรกร ทำให้มีความสะดวกในการปลูกและการดูแลรักษา

แต่เนื่องจากหมู่บ้านนี้อยู่ห่างไกลจากถนนใหญ่ ประมาณ 16 กม. สภาพถนนเข้าหมู่บ้านอยู่ในสภาพไม่ดี จึงทำให้เกษตรกรขนส่งผลผลิตเข้าสู่ตลาดเมืองพลเป็นไปด้วยความยากลำบาก ถ้าเกษตรกรหลายครัวเรือนขยายพื้นที่ปลูกถั่วลิสงเพิ่มขึ้น อาจประสบปัญหาเรื่องยังไม่มิตลาดรองรับผลผลิตถั่วลิสงที่ อำเภอพล และการขนส่งผลผลิตสู่ตลาดได้ ดังนั้นเรื่องตลาดถั่วลิสงนี้จึงควรได้รับความสนใจจากคณะผู้ส่งเสริมการปลูกถั่วลิสงในหมู่บ้านนี้

7. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้งของบ้านวังขอนหาด ตำบลโคกหนองแก อำเภอพล สภาพทั่วไปของหมู่บ้านมีนามากกว่าพื้นที่ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่มีความเหมาะสมกับการปลูกพืชหลังนา กรณีของถั่วลิสงหลังนาจึงมีแนวโน้มที่จะปลูกได้ดีในบริเวณที่นาดอนด้านทิศตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นลูกท่าเกิดของห้วยตาแย บริเวณดังกล่าวมีความชื้นค่อนข้างสูง โดยเฉพาะช่วงปลายฤดูหลังการเก็บเกี่ยวข้าว และสามารถขุดบ่อน้ำดินขนาดลึกไม่เกิน 2.0 เมตร ได้ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ดินมีลักษณะเป็นดินทราย ในผิวดินชั้นบนและลึกลงไปประมาณ 1.5 เมตร จะมีชั้นดินลูกรังอยู่ตลอดแนว ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจมาก อย่างไรก็ตาม ศักยภาพในการปลูกถั่วลิสงหลังนาโดยอาศัยความชื้นในดินปลายฤดูของบริเวณนี้ค่อนข้างดีมาก สำหรับปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มกิจกรรมถั่วลิสงหลังนาในหมู่บ้านนี้ได้แก่

7.1 กิจกรรมทอเสื่อเพิกในหมู่บ้าน ซึ่งทำกันแพร่หลายและสามารถทำได้ทั้งหมู่บ้านไม่ต้องทนตากแดด-ฝน นอกจากนี้โรงงานเป็นผู้จัดการเรื่องวัสดุทุกอย่าง เกษตรกรเพียงแต่ใช้แรงงานเท่านั้นและเป็นกิจกรรมที่สามารถจะหารายได้เป็นเงินสดเข้าสู่ครัวเรือนได้ตลอดฤดูแล้ง แต่กิจกรรมนี้ทำได้เฉพาะผู้หญิงเพราะใช้ฝีมือประณีต จึงอาจจะไม่กระทบกิจกรรมการปลูกถั่วลิสงหลังนามากนัก

7.2 กิจกรรมการเตรียมดินปลูกมันสำปะหลังและปอแก้วในนาดอน เป็นช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน เกษตรกรคุ้นเคยกับแนวปฏิบัติเช่นนี้มานาน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรกำลังลดพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง เนื่องจากราคาต่ำมาก ในกรณีของปอแก้วก็มีลักษณะคล้ายกับมันสำปะหลัง แต่ปัญหาของปอแก้วคือ แหล่งน้ำที่แช่ฟอก ลอกปอ เกษตรกรอาจจะให้ความสนใจในการปลูกถั่วลิสงบ้างก็ได้

7.3 เลียนดิน เป็นปัญหาที่เกษตรกรกล่าวถึงกันมาก อย่างไรก็ตาม เกษตรกรหมู่บ้านนี้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มได้ดีมาก ดังนั้นถ้าสามารถปลูกถั่วลิสงได้สำเร็จ แม้ว่าจะไม่ได้รับความนิยมอย่างสูงที่สุด แต่เชื่อว่าจะเป็นทางเลือกทางหนึ่งสำหรับเกษตรกรในหมู่บ้านนี้ได้

8. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านหนองสระ ตำบลบ้านกง อำเภอหนองเรือ ในแง่การปลูกพืชฤดูแล้งในลักษณะการปลูกหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวนั้น เกษตรกรมีความมั่นใจว่าสามารถทำการปลูกถั่วลิสงในที่นาดอนได้สำเร็จ โดยให้เหตุผลว่า ที่นาดอนหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วยังคงมีความชุ่มชื้นอยู่มาก แม้ในเดือนมีนาคม ความชื้นก็ยังคงมีอยู่

เกษตรกรได้แนะนำให้ทราบถึงสายของน้ำใต้ดินที่อยู่ชิดผิวดิน บริเวณดังกล่าวจะมีหน้าชั้นเขียว—สามารถที่จะทำการขุดบ่อน้ำเพื่อไว้ใช้ดื่มได้ในฤดูแล้งอีกด้วย นอกจากนี้เกษตรกรได้แสดงความต้องการที่จะเข้าร่วมทดลองการปลูกถั่วลิสงในครั้งนี้ที่นำส่ง เกิดคือ เกษตรกรในบ้านนี้ทำตามอย่างกัน เช่น การใช้ปุ๋ยในนาข้าว ถ้าเห็นว่าเกษตรกรรายใดมีการใส่ปุ๋ยได้ผลก็จะปฏิบัติตามกันทั้งหมู่บ้าน ดังนั้น ถ้าหากการทดลองปลูก

ถั่วลิสงครั้งนี้ได้ผลก็คงจะมีเกษตรกรอีกหลายรายปฏิบัติตาม แต่ถ้าหากมีการปลูกกันมาก เกษตรกรเกรงว่าจะมีปัญหาเรื่องตลาด สำหรับปัญหาอื่น ๆ นั้น เกษตรกรไม่มีความวิตกเลย

นอกจากนี้ บริเวณที่ลุ่มรอบ ๆ บ้าน ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายเช่นกัน เหมาะที่จะปลูกถั่วลิสงได้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง

9. แนวทางการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านหนองลุมพุก ตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ สภาพพื้นที่ด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ เป็นพื้นที่ที่มีความชื้นปลายฤดูสูง โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งความชื้นในบริเวณที่ตอนยังดีพอใช้ได้ (สามารถขุดบ่อน้ำตื้นขนาดลึกไม่เกิน 2 เมตร ในฤดูแล้งได้) และเป็นบริเวณที่เคยทดลองปลูกงามาก่อนการปลูกข้าว เมื่อเดือนมีนาคม 2527 มาแล้ว ได้ผลดีเป็นที่น่าพอใจแก่เกษตรกร พื้นที่เช่นนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับบ้านชาจานเป็นอย่างยิ่ง และมีศักยภาพในการผลิตสูง

สำหรับปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจหรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่เข้ามากระทบต่อการปลูกถั่วลิสงหลังนาในหมู่บ้านนี้มี 3 ประการ คือ

9.1 การรวมกลุ่มของเกษตรกร เนื่องจากปลูกันนี้ชาวบ้านได้แบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ในกรณีของกลุ่มที่สนใจการเกษตรก็มีแนวโน้มในการผลิตถั่วลิสงหลังนาได้มากกว่า เพราะพื้นที่เอื้ออำนวยให้มีการผลิตดังกล่าว การผลิตที่จะสามารถทำให้ติดตลาดจะต้องมีกำลังสำรอง นั่นคือ ควรจะมีกลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบการเป็นตัวแทนของผู้ผลิตทั้งหมด ถ้าเกิดการแยกกันเป็นหลายพวกจะพบปัญหาเกิดตามมาอีกหลายประการภายหลัง

9.2 ระยะทางจากบริเวณพื้นที่เพาะปลูกไปยังหมู่บ้าน มีความไกลพอสมควร ประมาณ 4-5 กม. เกรงว่าจะเป็นการอุปสรรคประการหนึ่งในแง่การดูแลรักษาพืช เช่น การพ่นยาป้องกันกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงของการทดลองปีนี้นั้น จำเป็นที่จะต้องเลือกที่ ๆ อยู่ใกล้ตัวหมู่บ้านเพื่อสะดวกในการดูแลรักษา

9.3 สภาพการตลาดในเขตการผลิตยังไม่พื่อค้าในพื้นที่ที่จะรองรับผลผลิตทั้งหมดได้ โดยเฉพาะในกรณีเกษตรกร เริ่มขยายพื้นที่การปลูก

10. แนวทางในการปลูกพืชฤดูแล้ง บ้านชาจาน ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง พบว่ามีโอกาสที่จะขยายไปสู่เกษตรกรโดยส่วนรวมได้มาก เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่มีความชื้นปลายฤดูค่อนข้างสูง ปัญหาส่วนใหญ่จะเป็นสภาพเศรษฐกิจที่บีบรัดตัว เกษตรกร ดังนั้นจึงต้องหางานทำนอกระบบเกษตรกรรม ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติอยู่เช่นนี้ นอกจากนี้เนื่องจากบ้านชาจานเคยเป็นหมู่บ้านที่โครงการระบบการปลูกพืชเคยเข้ามาทำการทดลองระบบที่อยู่อีกหลายปี พบว่าปัญหาการรวมกลุ่มของเกษตรกรไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก ไม่สามารถจะรวมกลุ่มกันอย่างแข็งแกร่ง ดังนั้นในแง่การขยายพื้นที่ปลูกนั้น เข้าใจว่าหน่วยงานของรัฐคงจะต้องมีส่วนร่วมในการสนับสนุนกลุ่มเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ในแง่การผลิตถั่วลิสงต่อไปด้วย

ประโยชน์ของการวิเคราะห์และข้อเสนอ

ในส่วนนี้เป็นการสรุปประสบการณ์เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนแนวความคิดซึ่งกันและกัน ใครขอเกริ่นก่อนว่า การวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นความพยายามที่จะนำเอาแนวทาง FSR/E ไปสู่การปฏิบัติเป็นก้าวแรก ดังนั้นย่อมจะมีข้อบกพร่องและจะต้องแก้ไขอีกมาก และยินดีที่จะรับข้อเสนอแนะจากทุกท่าน

1. การวิเคราะห์เชื้อให้กลุ่มทำงานเข้าใจสภาพและระบบของเกษตรกรได้ดีขึ้น ช่วยให้สามารถคัดสรรงบประมาณและบุคคลากรได้อย่างชัดเจน กระจ่างอยู่การเน้นกิจกรรม บางครั้งย่อมมีข้อผิดพลาดเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผลผลิตที่ต่ำลงของบ้านโคกใหญ่อยู่ในระดับต่ำมาก แต่ไม่ได้หมายความว่า การทดลองล้มเหลว แต่เป็นเครื่องชี้ทำให้กลุ่มทำงานได้ปรับวิธีการและคัดสรรงบประมาณในปีต่อไปได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

2. การวิเคราะห์ที่ใช้เวลาน้อยมีความผิดพลาดได้ แต่ผลของการวิเคราะห์ทำให้กลุ่มได้ปรับวิธีการทำงาน โดยเฉพาะที่บ้านโคกใหญ่ ตำบลบ้านฝาง อำเภอบ้านฝาง และบ้านช้างจาน ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง ต้องมีการปลูกถ่ายที่กำหนด เพราะดินมีความชื้นมากไม่สามารถเตรียมดินได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นการวิเคราะห์พื้นที่ และการที่ได้มีโอกาสเห็นสภาพจริง ย่อมจะช่วยให้มีการปรับระบบการปฏิบัติงานได้ดี นอกจากนี้ยังช่วยเน้นให้เห็นว่าการคัดสรรงบประมาณที่คล้อยตามสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ (แม้ว่าระยะเวลาวิเคราะห์จะน้อย)

3. การที่ได้มีโอกาสเข้าไปวิเคราะห์ระบบเกษตรของหมู่บ้านหลายครั้ง นอกจากจะช่วยให้เห็นประโยชน์ของวิธีการแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าวิธีการวิเคราะห์ (analysis procedures) จะต้องมีหลายระดับ น่าจะมีการศึกษาและพัฒนาวิธีการนี้เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะวิธีการที่เหมาะสมต่อบุคคลากรในระดับสนาม วิธีการวิเคราะห์ที่ตกถึงในหมู่ผู้ทรงคุณวุฒินั้น ยังมีความยากต่อการปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง

4. การวิเคราะห์โดยวิธีสัมภาษณ์ เกษตรกรมีจุดอ่อนที่ไม่อาจจะได้ข้อมูลเชิงปริมาณที่ชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการใช้แบบสอบถาม นอกจากนี้ยังต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะตัวของผู้สัมภาษณ์เป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้สัมภาษณ์ที่เพิ่งจะเริ่มหัดใหม่จะมีความยุ่งยากใจมาก และจะมีความรู้สึกสับสน^{1/}

5. ประโยชน์ที่มีบทบาทในงานวิจัยระบบการทำฟาร์มที่เห็นได้ชัดคือ การที่สามารถปรับเทคโนโลยีให้เหมาะสมต่อเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะในแง่การคัดสรรงบประมาณที่สอดคล้อง ในแต่ละพื้นที่แต่ละหมู่บ้าน ถ้าหากไม่มีการวิเคราะห์พื้นที่ก่อนการทดลองกลุ่ม อาจจะมีผลเปลี่ยนแปลงทดลองเท่า ๆ กันก็ได้ นอกจากนี้การวิเคราะห์ยังช่วยสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาการเกษตรในสภาพชนบทโดยต้องใช้แนวคิด FSR/E เป็นแนวทางร่วมระหว่างบุคคลากรหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะการปฏิบัติงานที่ฝึกสังคมนาจารย์เข้าร่วมในคณะทำงาน จะช่วยเชื้อให้เกษตรกรเข้าใจระบบเกษตรกรรมมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรก็สามารถพัฒนา และปรับเทคโนโลยีให้เหมาะสมต่อสภาพเกษตรกรได้ดีขึ้น

บทสรุป

การวิเคราะห์พื้นที่โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เกษตรกร และข้อมูลทุติยภูมิช่วยให้ทราบ และเข้าใจในพื้นที่ได้ดีขึ้น และใช้เวลาที่น้อย ซึ่งมีส่วนช่วยในการชี้ประเด็นปัญหาการเกษตรได้อย่างชัดเจน ในที่สุดมีส่วนช่วยชี้แนวทางในการวิจัยแต่ละสาขาได้ตรงเป้าหมายขึ้น ประเด็นใหญ่ของวิธีการนี้ก็คือ เมื่อได้รับมอบหมายพื้นที่ปฏิบัติการแล้ว กลุ่มทำงานจะเริ่มต้นอย่างไรจึงจะสามารถเห็นภาพรวมของการเกษตรได้ ตัวอย่างที่ได้ยกมาในกรณีของการทดลองที่วัดหลังนาได้เริ่มต้นด้วยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่เป้าหมาย โดยร่วมกัน

^{1/} อรรถชัย จินตะเวทย์, สุรพล รัตลัโสภณ และ อำนวย วิสัยรัตน์ 2528. การวิเคราะห์ระบบเกษตรกรรมในระดับครัวเรือน เอกสารประกอบการบรรยาย อบรมเกษตรกรตำบล จ.นครสวรรค์ 1-10 พฤศจิกายน 2528 ณ ศูนย์สำราญข้อมูลฐานภาคเหนือ จ.นครสวรรค์

ศึกษาทั้งกลุ่ม หลังจากนั้นก็เริ่มทำการสัมภาษณ์เกษตรกรในแต่ละระดับรายได้ (จน ปานกลาง รวย) โดยที่พยายามมุ่งหรือเน้นเพื่อให้ได้คำตอบ หรือภาพรวมของประเด็นปัญหาตามตัวอย่าง ได้เน้นแนวหรือการปลูกพืช ฤดูแล้งในพื้นที่นา ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทดสอบถั่วลิสงหลังนา

ทีมงาน มข. หวังว่า วิธีการนี้จะเป็นที่แพร่หลายในอนาคตต่อไปในวงการผู้ทำการวิจัยระบบการ ทำฟาร์ม ลองดูสิครับแล้วจะรู้ว่ามัน!